

## ELS INICIS (1688-1723)

El període constitutiu de les idees i estructures de la Il·lustració, del nou model de filòsof "lliurepensador" i del que Paul Hazard va anomenar la "crisi de la consciència europea" s'inicia el 1688, data de la Revolució anglesa "Gloriosa", que dona origen a la monarquia constitucional de Guillem II d'Orange.

Aquest important fet polític se superposa a esdeveniments culturals tan significatius com la publicació, el 1682 i a Holanda, dels *Pensaments sobre el cometa*, de Pierre Bayle, "habitualment considerat el text fundacional del moviment"; dels *Philosophia naturalis principia mathematica*, de Newton el 1687 i, el 1690, d'*Un assaig sobre l'enteniment humà, dos tractats de govern* i *Cartes sobre la tolerància* de Locke.

Hem situat el final d'aquest moment constitutiu el 1723 quan, a França, passa a governar directament Lluís XV després de la regència del duc d'Orleans, que ve a significar l'autèntic final de l'era de Lluís XIV.

### Un gran canvi geopolític

A finals del XVII i inicis del XVIII som en una

època de gran canvi geopolític, malgrat que aparentment és un moment més tranquil que no el "segle de ferro" anterior. Així, cal relativitzar el tòpic del predomini de França en aquest moment, tot i que certament el francès és la llengua de la diplomàcia, de les corts i, per tant, de l'alta cultura oficial intereuropea. Però vist en perspectiva es pot pensar que l'anglès (en substitució de l'holandès i l'italià) ja començava a ser l'idioma dels negocis burgesos, de les grans colònies i del futur.

Cal reconèixer que a la mort de Lluís XIV, el 1715, França és un Estat absolutista centralitzat, estrictament organitzat, amb el millor exèrcit del moment (però no pel que fa a l'armada). S'acaba Versalles (1708) i França consolida el seu lideratge en el continent, però, alhora, apareixen les primeres grans bancarrotes financeres i la modernització economicosocial francesa s'alenteix notablement.

### Espanya i Portugal en decadència

D'altra banda, l'Europa central supera definitivament la dinàmica i els terribles costos de la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648), però ja no és el centre polític europeu. Aquella guerra va acabar amb les pretensions de domini de l'emperador (Sacre Imperi Cristià Germànic) i del papa, alhora que a l'Imperi espanyol es comença a pondre el sol i el portuguès trontolla manifestament. En el fons, tots dos deixen de ser grans potències.

A Espanya, el segle comença amb la Guerra de Successió, que l'empobreix encara més, especialment en els territoris amb més fonaments comercials i burgesos (Catalunya, València, Mallorca). El 1713, la monarquia espanyola ha de cedir fins i tot el monopoli del tràfic d'esclaus amb Amèrica als britànics i, poc després, perd autonomia política, i se subordina a l'òrbita francesa.

A més, la consolidació de l'absolutisme més centralista (pèrdua dels múltiples furs i llibertats) va paral·lela a la pèrdua territorial (territoris centreuropeus, Menorca, Gibraltar, Rosselló), mentre que en la posterior política internacional no consolidarà cap dels seus drets sobre les antigues possessions (Itàlia, Orà). D'altra banda, els resultats en la hisenda són nefasts, i la monarquia cau en constants bancarrotes, malgrat els intents de revifalla com la transferència de la Casa de Contractació de Sevilla a Cadis (1729).

### **Potències en expansió**

Mentre tots els països de despotisme d'Estat (França, Espanya) cauen en grans bancarrotes estatals, la Gran Bretanya se'n salva significativament gràcies al seu sistema financer i a l'aliança amb els grans capitals burgesos. S'ha constituït com una monarquia constitucional i obre un llarg govern efectiu dels *whig* partidaris del parlament i protoliberal. Per això entusiasma els

lliurepensadors il·lustrats, i n'esdevé el gran model que substitueix en l'imaginari intel·lectual els Països Baixos, malgrat que aquests encara permeten més tolerància i són la capital d'edició de llibres censurats.

Cal evitar exagerar el grau de "liberalisme" aconseguit pels britànics però, com diu Josep Fontana, "va permetre obtenir, sense aparença de subversió ni recurs a la mobilització de les masses, uns objectius similars als que s'havien volgut aconseguir inicialment el 1641: un sistema polític representatiu –que Hume va descriure com 'un príncep hereditari, una noblesa sense vassalls i un poble que vota a través dels seus representants'– controlat per l'aliança agrària capitalista que havia eliminat els entrebancs del 'feudalisme bastard' i una classe d'empresaris mercantils orientada als grans negocis del comerç exterior, l'expansió colonial i el finançament de la guerra. Aquesta aliança s'assegurava el control del Govern reial limitant els recursos de què aquest disposava als que es votaven cada any al Parlament i creant una forta administració burocràtica que manejava de fet la major part d'aquest diner. Sobre aquestes bases s'assentaria el doble procés de l'anomenada 'revolució financera' i de l'expansió comercial, que serien elements essencials del creixement econòmic britànic".

Com sol passar, poder i idees van junts i la

Gran Bretanya esdevé la nova potència dominant, per quatre complexos i llargs processos enllaçats, a través dels quals aconseguirà imposar el seu lideratge. Primer, a partir de la meitat del segle XVII, en posar l'agricultura al servei d'estratègies comercials i capitalistes, incloent brutals "tancaments de terres". Segon, a partir del XVIII, en el desenvolupament comercial, mariner i financer. Tercer, a partir de 1780, en el desenvolupament industrial. I quart, per triomfar en el repartiment colonial, ja facilitat pel desenvolupament comercial, mariner i financer, però només consolidat després de la seva victòria sobre França.

En un llarg i complex procés, la Gran Bretanya comença superant i substituint les antigues potències (Portugal, que passa a la seva òrbita, i Espanya), després la seva inicial competidora (Holanda) i, finalment, malgrat l'important entrebanc de la independència de les tretze colònies nord-americanes, la nova potència política i militar, França.

Naturalment, també apareixen noves grans potències, però encara han de modernitzar-se i la seva eclosió serà posterior. Les tres més importants són Prússia (que es consolida –en pugna amb Suècia i França– cap a 1680), l'Imperi austrohúngar (que inclou territoris tan llunyans i diversos socialment i políticament com Bohèmia, Moràvia, Tirol, Aquisgrà, Milà, Toscana, Transilvània,

Sèrbia-Valàquia, Galizia, i Estats que aleshores no existien com Bèlgica, Luxemburg, Eslovènia, Croàcia) i Rússia (que serà la que durà a terme una enorme expansió territorial per Sibèria, Ucraïna i els territoris turcs).

## **Els lliurepensadors**

### **Newton com a model**

La Il·lustració s'origina reaccionant bàsicament en contra del racionalisme continental del XVII, alhora que s'emmiralla en l'empirisme britànic, especialment des d'una mítica (i no correcta del tot) interpretació que converteix Newton en el model.

Això fa que la Il·lustració en general (excepte l'alemanya marcada pel wolfisme) accepta l'apologètica newtoniana que afirma desmarcar totalment metafísica de ciència. Per això, tot i l'imprescindible paper que els racionalistes del XVII van tenir en la nova ciència física matemàtica, la Il·lustració se n'aparta sobretot per dos motius: haver pretès lligar –en tant que necessària fonamentació– la metafísica a la ciència i haver construït grans sistemes omnicomprensius i totalitzadors.

Per això, se senten més propers als empiristes que havien criticat les sovint antiintuïtives pretensions metafísiques dels racionalistes, la dependència de les idees innates i el menyspreu del

sensible; i, posant un renovat èmfasi en l'experiència i la dada sensible, també havien plantejant una filosofia i un tipus de filòsof més bolcat sobre la vida i la política.

En conseqüència, els il·lustrats tendeixen a renunciar als sistemes totalitzadors i opten per un discurs filosòfic més directe, lliure, d'intervenció puntual i actual, comprensible generalment pel poble culte. És un tipus de discurs més incisiu, clar i d'interès generalitzat, però també més fragmentari, circumstancial, menys sistemàtic, en què el tractat és substituït pel discurs, per l'assaig o, fins i tot, pel pamflet. La filosofia i el pensament es popularitzen i com mai abans arriben a un públic culte ampli i ansiós de tenir-ne notícia. Naturalment l'estil literari dominant canviarà amb aquesta evolució.

Però els primers il·lustrats també elaboren una influent reinterpretació de la història. Així per exemple es va radicalitzar la interpretació humanista de Grècia i Roma i de l'edat mitjana. Grècia va esdevenir el cim de la racionalitat, ara completament depurada de plantejaments esotèrics, simbòlics, màgics, hermètics i, fins i tot, mitològics (que havien estat grans interessos en el Renaixement).

Així, és una creació bàsicament il·lustrada la imatge monolítica d'una Grècia clàssica apol·línica, austera i ascètica, democràtica o almenys marcada per la lliure acció política dels ciutadans, on predomina l'*apatheia*, sòbria i plenament equilibrada,

totalment racionalista.

Molts d'aquests elements encara eren més accentuats en la imatge il·lustrada de Roma, especialment la republicana, on es pensava que la virtut i la dignitat ciutadana havien assolit els màxims nivells possibles (mire que va ser molt important en la Revolució francesa). Per contraposició a aquestes èpoques "afortunades", l'edat mitjana és considerada com el prototip d'època obscura, supersticiosa, opressiva per la tirania religiosa i la violència senyorial. Afortunadament –es pensa– va ser trencada pel Renaixement (poc conegut, no gaire valorat i que queda reduït bàsicament a la recuperació de l'antiguitat) i, sobretot, per les naixents cultures nacionals, que és el que es tendeix a considerar l'autèntic origen de la seva època.

Això es pot veure fàcilment tant en el *Sigle de Lluís el Gran*, de Voltaire, com en la *Història d'Anglaterra*, de Hume o en l'orgull dels italians per la seva literatura nacional. Pràcticament només els grans invents (brúixola, pólvora, impremta) o els descobriments geogràfics són unànimement reivindicats com a origen de la Il·lustració, així com també els grans noms de la revolució científica: Copèrnic, Kepler, Galileu, Bacon i Newton.

### **El capitalisme d'impremta**

A finals del XVII i començaments del XVIII,

s'engendren la major part dels valors, les característiques i els conceptes bàsics de la Il·lustració, si bé en relació i polèmica amb els del segle XVII. Precisament en aquest marc de creativa transformació apareix el nou tipus de filòsof i intel·lectual modern: el lliurepensador o *free thinker*, que remet tant a "qui pensa lliurement", com a "qui pensa lliure" i fora de l'estricta mecenatge dels poderosos o de les grans institucions tradicionals que exigien certa obediència ideològica: església, universitats. Són lliures pel que fa a les seves opinions, no pels seus actes fora de tota llei com insinua la terminologia pejorativa i paral·lela del "llibertí".

L'àmbit d'expressió dels lliurepensadors serà el creixent "capitalisme d'impremta" i el naixent "mercat cultural", que permetran la gestació de l'anomenada "opinió pública". Dintre d'aquest marc emergent, productes com els llibres, els periòdics, les revistes, els pamflets, les obres erudites o de consulta troben un ressò i una demanda impensables només un segle abans.

Això, que cal veure com una novetat mundial de gran abast, permet que cada vegada un nombre més gran de pensadors pugui guanyar-se la vida al marge de mecenatges, universitats, acadèmies i pensions estatals. Encara que sovint desitgen aquestes prebendes i que moltes vegades s'han de guanyar la vida amb tasques força mecàniques

(traduccions, correccions, escriure a compte d'altres), els lliurepensadors són conscients de la importància del pensament independent i de la llibertat d'opinió.

Podem veure com a clars exemples del nou capitalisme d'impremta Bayle, Defoe i Swift, que, entre moltes altres obres, editen, respectivament, la revista *Nouvelles de la République des Lettres*, el setmanari *The Review* i el periòdic *Examiner*.

### **Meslier, Bayle, Mandeville i Defoe**

Si considerem els lliurepensadors més significatius del moment inicial de la Il·lustració, hi podem veure el pas del predomini intel·lectual dels Països Baixos a Anglaterra (els dos països més tolerants a l'època).

A França, el sacerdot Jean Meslier (1664-1729) ha de viure dissimulant tota la seva vida. Només a la seva mort es descobreixen els escrits (en què ataca radicalment la religió i defensa la igualtat de béns, si bé predica la resignació) i les seves veritables opinions. En canvi, a Holanda, Pierre Bayle (1647-1706) popularitza l'escepticisme i altres opinions heterodoxes a través del seu influent *Diccionari històric i crític*. El 1680, els seus *Pensaments diversos sobre el cometa* són considerats fundadors de la Il·lustració perquè hi critica les supersticions, els miracles, l'argument d'autoritat i la tradició, alhora que s'atreveix a afirmar –cosa que provoca gran

escàndol— que "l'ateisme no condueix necessàriament a la corrupció dels costums".

Cap problema radical no va tenir tampoc el metge Bernard Mandeville (1670-1733) per les seves obres pamfletàries, crítiques, càustiques i satíriques de gran èxit (encara que, en part, de circulació anònima). Nascut a Holanda però emigrat a Londres, Mandeville és considerat el més cru "anatomista del comportament humà" de la seva època. El cas de Defoe (1660-1731) és especialment interessant i significatiu abans de l'enorme èxit de les seves obres més conegudes: el *Robinson Crusoe* (1719-20) i la novel·la picaresca, realista i de crítica social *Moll Flanders* (1722). Defoe, educat com a purità, anticatòlic, antiabsolutista i partidari de Guillem —del qual es convertirà en publicista—, va ser empresonat i exposat durant tres dies a la picota pel sarcasme de proposar l'eradicació total dels dissidents protestants en la seva obra juvenil *La via més expeditiva per als dissidents* (1702).

A la presó va escriure el seu *Himne a la picota*, on deixava clara la seva veritable posició i amb la qual va esdevenir un ídol popular (1704). Alliberat, va treballar per al govern proliberal com a libel·lista, agent secret, organitzant la propaganda antirevolucionària i dirigint la censura interna. És significatiu el seu canvi de posició en els seus escrits polítics respecte a l'aliança britànica amb els catalans a la Guerra de Secessió. Per fidelitat a la política

britànica, deixa de reclamar mantenir-los el suport a oblidar-se'n.

La gran generació britànica del període fundador de la Il·lustració inclou també el comte de Shaftesbury (1671-1713); Anthony Collins (1676-1729), deïsta lockià que proposava el "lliure examen" de totes les afirmacions —en especial els dogmes i supersticions religioses— i considera por i superstició pitjors que l'ateisme; l'empirista idealista Berkeley (1685-1753); l'influent poeta i editor d'Homer i Shakespeare, Alexander Pope (1688-1744), i especialment Jonathan Swift (1667-1745).

Els seus *Viatges de Gulliver* (1726) són una espècie d'antirobinson pessimista que posa de manifest tant la relativitat de les idees com la naturalesa comuna que hi ha darrere. Així —s'hi diu— el rei de Brobdingnag "va restar absolutament bocabadat davant la relació històrica que Gulliver li narrà dels assumptes humans durant els passats segles. S'exclamà que no era sinó un cúmul de conspiracions, rebel·lions, assassinats, massacres, revolucions, desterraments, els pitjors efectes que podien produir l'avarícia, el faccionalisme, la hipocresia, la perfídia, la crueltat, la idea, la follia, l'odi, l'enveja, la luxúria, la malícia i l'ambició".

També el 1710 va intuir (com diu a l'*Examiner*) que els nous homes veritablement influents i poderosos de la seva època eren "molt diversos de

tots els que vam conèixer abans de la Revolució (de 1688), ja que són aquells la fortuna sencera dels quals resideix en fons i accions; de tal manera que el poder, que solia acompanyar la terra, s'ha traslladat ara al diner".

### **Els primers francesos i la resta d'Europa**

Una mica més retardada, més crispada, exaltada i radical en les formes (no necessàriament en els continguts), i molt influïda pels viatges a Anglaterra, apareix la primera gran generació il·lustrada francesa amb les obres que la van donar a conèixer: Montesquieu (1689-1755) publica *Cartes perses* (1721, on fa una hàbil crítica il·lustrada de la societat francesa de la seva època) i, el 1733, *Consideracions sobre les causes de la grandesa i la decadència dels romans*.

Per la seva banda, Voltaire (1694-1778) comença a construir-se com a personatge públic. Havia marxat a Anglaterra després de ser apallissat pels criats d'un noble –per no ser prou "respectuós"– i d'haver estat empresonat per no acceptar-ho submisament. Publica a Londres, el 1728, *Cartes sobre els anglesos*, base de les que coneixem com a *Cartes filosòfiques*.

D'altra banda, l'Abbé de Saint Pierre escriu el 1713 una obra que apunta –de moment encara utòpicament– el camí futur a *Projecte per a fer la pau perpètua a Europa* i que influirà en l'obra paral·lela més aprofundida de Kant.

Si, com podem veure, la potent França comença a seguir l'embranchida de la Il·lustració britànica, en la resta de països la diferència és molt gran. Als països germànics, els principals filòsofs tenen encara un regust racionalista i com mirant al XVII: és el cas de Christian Thomasius (1655-1728) i de Wolff (1679-1754), però, a canvi, la filosofia moderna penetra ja en les universitats alemanyes, especialment en la nova Universitat de Halle (creada el 1694).

Això mostra una especificitat germànica, que d'una banda va més retardada en la penetració dels nous moviments però, de l'altra, els dona aixopluc institucional més ràpidament, perquè sovint els deixa penetrar en les universitats. Això fa que l'*Aufklärung* sigui en conjunt més acadèmica i, com que sovint és cultivada per pastors o fills de pastors, s'oposa menys a la religió.

Del dividit món itàlic cal dir que ha perdut el lideratge que va tenir fins inicis del XVII. Cal destacar-hi la inclassificable figura del napolità Giambattista Vico (1668-1744), però el seu anticartesianisme i atac a la ciència física matemàtica semblen formular-se, més que no des de la Il·lustració, des d'un humanisme tardà.

D'altra banda, però, la seva consideració de la història –amb la qual penetra en la següent etapa– ha estat considerada com una anticipació de la filosofia de la història il·lustrada, malgrat el possible

argument en contra del seu decantament per un moviment cíclic enlloc d'un de progressiu.

#### El món de les arts

A principis del XVIII som encara en art dins del barroc, tot i que apunta un naixent neoclassicisme (façana est del Louvre, la façana del palau de Versalles i el Gran Trianon). Watteau pinta, el 1717, *Embarcament per a Citera* (1721-8) i William Hogarth (1697-1764), *Vida d'un llibertí* (1735). Es construeix l'escalinata de la Piazza di Spagna a Roma (1735-72) i la Fontana de Trevi. En música brillen Vivaldi, J. S. Bach, Haendel (significativament emigrat a Londres) i Jean Philippe Rameau (1683-1764), que formula el 1722 la seva moderna teoria de l'harmonia.

#### La relació amb l'alta cultura oficial

Pel panorama cultural que acabem d'esbossar sembla que ja som en una època predominantment il·lustrada. Cal matisar, però, força aquesta impressió, ja que els pensadors i elements il·lustrats són encara marginals respecte a la gran cultura oficial, especialment fora d'Holanda i de Gran Bretanya. Així cal recordar que pràcticament no han entrat en les universitats, molt tancades en si mateixes i sovint dominades per violentes polèmiques religioses (especialment les contrareformades).

A més, les universitats, en ser de tradició eclesiàstica i no del tot submises al poder polític, en

usar encara el llatí i en representar un model cultural supraestatal, veuen com les noves monarquies absolutistes i centralistes (dins del procés de "nacionalització de la cultura") afavoreixen noves institucions d'abast estatal on s'imposen les llengües nacionals al llatí. També les monarquies hi imposen línies d'estudi més properes als seus interessos, privilegiant els aspectes tècnics i científics de possible ús militar o en l'administració pública (cameralisme).

Seguint el model iniciat per Richelieu i Colbert amb l'Académie Française, l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres i el College de France (creat explícitament com a alternativa a la Universitat de París), el 1666 Colbert funda l'Acadèmia Reial de Ciències de París, que publicava el molt influent *Journal des savants* (1665) i les *Descriptions des arts et des métiers*.

Subordinava la Société de Médecine (1778, que dirigia la política sanitària nacional en contraposició als privilegis de la Facultat de Medicina), l'Observatori (1667) i el Jardin des Plantes (on treballarà Buffon). També crea les institucions de saber militar com l'Ecole Royal du Génie a Meriers, la Régie des Poudres [pòlvores] i el laboratori de l'Arsenal (on treballarà el creador de la química moderna Lavoisier), l'École Royale des Ponts et Chaussées, l'École des Mines, i tota la sèrie de societats provincials.



Paral·lelament, Lluís XIV tanca i destrueix el famós monestir de Port-Royal (centre janseanista i intel·lectual vinculat a Pascal, Arnauld, Nicole) el 1709-1710. En política es creen les acadèmies de París (1712, per iniciativa del ministre d'Exteriors) i la d'Estrasburg (1757). De manera similar, però gairebé un segle després, a Espanya el borbó Felip V funda (1711) la Biblioteca Real (després Nacional), l'Academia de las Ciencias i la Real Academia de la Lengua Española (1713) a Madrid, la Real Academia de Medicina de Madrid i l' Academia de Medicina y Cirugía de Valladolid (totes dues el 1731). Com a contrapartida, cal destacar la supressió de les universitats catalanes, substituïdes per la de Cervera (1717). A la Gran Bretanya, a més, hi ha molt interès per les qüestions d'utilitat més immediata: Societat per a la Millora de l'Agricultura de Dublín (1731).

Les noves institucions extrauniversitàries del segle XVIII i en el marc de la Il·lustració produeixen uns importants canvis en la institucionalització del saber. D'una banda, es trenca el monopoli virtual que les universitats (i l'Església) havien tingut des de l'edat mitjana de l'educació superior. D'altra banda, a poc a poc la "curiositat" passa a ser substituïda per la idea "de recerca" planificada i es va caminant cap al modern institut de recerca amb estudiosos professionals o, si més no, semiprofessionals.

Entre els poderosos nuclis de poder que

esdevenen indiscutiblement generadors de noves formes culturals "nacionalitzades", podem destacar la monarquia (que ja no és un *primum inter pares* sinó el nucli del nou Estat-nació) i els seus ministres, les acadèmies reials i noves institucions culturals estatals, i les corts, d'una banda encara amb un fort ideari o mítica aristocràtica i feudal però, en endavant, ja sota l'absolut poder monàrquic a la "gàbia d'or" de Versalles (acabat el 1708).

Les noves monarquies enfortides i centralitzadores s'afanyen amb gran èxit en dos vessants bàsics: la unitat religiosa estatal (ja clarament iniciada en el XVII i només suavitzada per imperatius de modernització econòmica, com la tolerància dels hugonots i altres minories) i la constitució d'una "cultura nacional" d'acord amb les necessitats de la monarquia absolutista. Com que sovint no encaixava amb aquestes dinàmiques, la naixent Il·lustració resulta força marginada i mira amb enveja cap a les protoliberals i burgeses Holanda i Gran Bretanya —on ja s'ha incorporat més al poder i d'on s'importen moltes de les idees.

El mercantilisme, que s'inicia abans de 1688, però, triomfa i es consolida plenament en la primera meitat del XVIII, esdevé un model de nacionalisme d'Estat liderat i destinat a la consolidació de la monarquia absoluta. El mercantilisme i el cameralisme germànic (una mica posterior) tractaven l'Estat des de la perspectiva de la hisenda

monàrquica però adaptant ja una perspectiva economicista i modernitzadora (tot i que obviant en general els costos per a la població d'aquestes polítiques). El principal objectiu econòmic i polític era l'acumulació d'or i plata que, a més de signe de riquesa, representava la disponibilitat financera imprescindible per contractar els exèrcits i armes necessaris per garantir a la monarquia el poder interior i la capacitat de competir internacionalment.

Per aconseguir aquesta "riquesa" disponible per als objectius polítics i militars de la monarquia, calia plantejar noves "polítiques econòmiques" mercantilistes com la protecció nacionalista de l'economia des de l'Estat ja fos promocionant algunes indústries i branques considerades clau (com ja havia fet Cromwell amb l'Acta de navegació, la creació de companyies d'índies i les indústries de gran valor afegit com les de luxe), ja fos prohibint l'exportació d'or i plata o la importació de les mercaderies que s'havien de pagar amb metalls preciosos.

### **Més enllà d'una Il·lustració burgesa i lliberal**

La situació dels nous elements il·lustrats era molt més difícil i complexa que no reflecteix el tòpic habitual. Per tant, cal anar molt en compte amb el tòpic que vincula totalment la Il·lustració amb la burgesia. D'una banda, la major part dels il·lustrats

no va ser burgesa ni potser pensadora proliberal, de l'altra tampoc no va viure en països liberals ni on la burgesia tingués gaire importància. Una àmplia majoria va viure en "l'antic règim" sota l'absolutisme i sotmesa a una potent classe cortesana.

Ara bé, també és veritat que els models principals socials i polítics eren Anglaterra, les Províncies unides i –més endavant– les colònies americanes independents, que sí que s'aproximaven a aquest ideal. Per tant, podem dir que el tòpic s'aproxima més al model polític i social somiat que no a la realitat efectivament viscuda. I és que una de les característiques clau que no s'ha d'oblidar mai de la Il·lustració és la dualitat (que els il·lustrats assumeixen pràcticament com a natural o inevitable) entre, d'una banda, la realitat social, política i cultural efectivament viscuda, i, d'altra banda, el model o projecte anhelats.

Aquesta dualitat és especialment contundent on la Il·lustració s'ha de desenvolupar en el si de l'antic règim i l'absolutisme cortesà de França a Rússia, passant pels països germànics, ibèrics, itàlics i eslaus. Certament, un dels triomfs més publicitats de la Il·lustració és quan alguns dels seus membres són cridats a les corts i pels monarques governants.

Cal reconèixer, però, que hi van exercir poca influència (excepte algun científic i pseudoministre) i algunes vegades l'estada va tenir un "mal final" (com és el cas de Voltaire a Prússia), ja que molts semblen

cridats sobretot per ser ostentats propagandísticament en l'interior i internacionalment. En definitiva, la Il·lustració és un moviment d'elits relativament reduïdes i poc "populistes". Cal recordar que Voltaire solia anomenar el poble pla la *canaille*. Només alguns filòsofs i intel·lectuals britànics tenen real influència en el poder: Newton director de la casa de la moneda; Defoe apologista governamental, Hume que va arribar a subsecretari del ministeri d'Exteriors. D'altra banda, Berkeley és bisbe i Swift degà de la catedral.

Certament els lliurepensadors anglosaxons amb projecció pública poden assolir càrrecs polítics i administratius més importants que no la resta, que viuen més apartats de la cultura oficial. Per això, quan es cansen de l'atragada vida de l'intel·lectual, els francesos tendeixen a retirar-se a les seves propietats (Voltaire) o amb alguna protectora (Rousseau), mentre que al món britànic es dediquen –sovint força aviat– a honorables i productives activitats públiques: Newton, Hume o, més tard, Adam Smith, que deixarà la seva càtedra i acabarà d'alt comissari de Duanes.

Pel que fa al món alemany, l'especificitat de certa apertura de les universitats no evita una vigilància i pressió política important (com van haver d'experimentar Wolff i Fichte, que van ser expulsats del seu càrrec a la universitat). Però el

marc decisiu i característic dels lliurepensadors il·lustrats no és ni les institucions oficials ni les universitats, sinó el creixent mercat cultural "lliure" generat al voltant del creixent capitalisme d'impresament.